

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, מברית בין הבתרים ועד שאלת הכלים

אליעזר דניאל יסלזון

1. הקדמה

כבר בברית בין הבתרים מבטיח הקב"ה לאברהם שבניו יצאו ממצרים עם רכוש גדול. ואכן מתחילת ספר שמות חוזרת האבטחה ומימושה עוד שלוש פעמים. באזכור המשולש של קבלת הרכוש, מפרטת התורה שהרכוש יימסר לעם באמצעות שאלה של כלים מהמצרים, ערב היציאה ממצרים. במאמר נדון בשתי שאלות העולות מריבוי האזכורים.

א. מה הסיבה העקרונית להעברת הרכוש לבני ישראל.

ב. מדוע מדגישה התורה את נושא שאלת הכלים פעמים רבות כל כך.

2. ארבעה האזכורים

הרכוש שינתן לבני ישראל היוצאים ממצרים, מוזכר ארבע פעמים. פעם אחת בברית בין הבתרים ועוד שלוש פעמים בתחילת ספר שמות.

1. ברית בין הבתרים, בראשית ט"ו

(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי־גֵר / יִהְיֶה זְרָעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה:

(יד) וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ בְּן אֲנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גָּדוֹל:

2. מעמד הסנה, שמות ג'

(כ) וְשַׁלַּחְתִּי אֶת־יָדִי וְהִכִּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־נֶפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יִשְׁלַח אֹתְכֶם:

(כא) וְנִתַּתִּי אֶת־חַן הַעַם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכּוּן לֹא תִלְכוּ רִיקָם:

(כב) וְשָׁאַלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָה כְּלֵי־כֶסֶף וְכְלֵי זָהָב וּשְׁמֹלֹת וּשְׂמֹתָם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרַיִם:

3. לקראת מכת בכורות, שמות י"א

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה עוֹד גָּגַע אָחֳדֵל אָבִיָּא עַל־פְּרָעָה וְעַל־מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יִשְׁלַח אֹתְכֶם מִזֶּה כְּשֶׁלַּחֹו כְּלָה גֵרָשׁ יִגְרַשׁ אֹתְכֶם מִזֶּה:

(ב) דַּבְּרָ־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁוּ מֵאַתְּ רַעְהוּ וְאִשָּׁה מֵאַתְּ רַעְוֹתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וְכְלֵי זָהָב:

(ג) וַיִּתֵּן ה' אֶת־חַן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם גַּם־וְהָיִשׁ מֹשֶׁה גָדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פְרָעָה וּבְעֵינֵי הָעָם: ס

4. בעת היציאה, שמות י"ב

(לה) וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כַּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאַלּוּ מִמִּצְרַיִם כְּלֵי־כֶסֶף וְכְלֵי זָהָב וּשְׁמֹלֹת:

(לו) וְה' נָתַן אֶת־חַן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׁאַלּוּם וַיִּנְצְלוּ אֶת־מִצְרַיִם: פ

בחינת ארבעת האזכורים מראה שקיימת היררכיה ביניהם, המפורטת בטבלה הבאה.

האזכור הראשון בספר בראשית הוא האזכור האסטרטגי, שנמסר לאברהם 400 שנה לפני היציאה.

האזכור השני ניתן למשה במעמד הסנה. כאן מתוארת התכנית הכללית להוצאת בני ישראל ממצרים.

האזכור השלישי נמסר לעם על ידי משה ערב ביצוע השאלה.

האזכור הרביעי מתאר את שאלת הכלים בפועל עם היציאה בט"ו בניסן.

	התיזמון	השלב	התכולה	שאלה	נתינת חן	ניצול
1	ברית בין הבתרים	אסטרטגיה	רכוש גדול			
2	מעמד הסנה	תכנית	כלי כסף וזהב ושמלות	ושאלה אשה- ציווי לשאול	נתן את החן בעיני מצרים	ונצלתם את מצרים

3	לקראת מכת בכורות	ציווי	כלי כסף וזהב	וישאלו-ציווי לשאול	נתן את החן בעיני מצרים
4	בעת היציאה	מימוש	כלי כסף וזהב ושמלות	וישאלו-קיום	נתן את החן בעיני מצרים

רוחניות ונפשיות המכונות בברית בין הבתרים **רכוש גדול**. וכך תאר זאת הכתב והקבלה: *ומוכרחים אנו לומר כי "אחת דבר אלוקים שתיים זו שמענו", ואף שהדברים כפשטן (והם מתייחסים לכסף וזהב), בכל זאת אין ספק כי רכוש נפשי היה תכלית המכוון בשעבוד. לכן הסכימה חכמתו העליונה יתברך להכניע הדור ההוא תחת עול השיעבוד, כדי לצרפם כצרוף את הכסף שיתבררו ויתלבנו להיות זכים וטהורים...לזכך נפשם מכל דעה משובשת, וע"י האותות והמופתים שנעשו במצרים על ידיהם, נתפרסם ברבים אמיתות מציאותו השגחתו ויכולתו.*

נראה שגם הכתב והקבלה, שאמון על הפירוש הפשטני, אינו שלם עם דבריו אלה, והוא נזקק לסיוע מתחום הדקדוק. טענתו היא שהמילה **רכוש** במובנה הגשמי מתוארת בדרך כלל על ידי התואר **רב**, ואילו כאן נאמר **רכוש גדול**. *וסייעני בזה ידידי מוה"ר ש חן טוב, מדמצינו בהרבה מקומות שמחובר לרכוש מילת "רב". "כי היה רכושם רב", כי מילת רב יורה על ריבוי הכמות וזה שייך לריבוי הממון. ושינה כאן לחבר לרכוש מילת "גדול" שיורה על האיכות וחשיבות הדבר, "כי גדול ה'", והאיש משה גדול" שהמכוון בויצאו ברכוש גדול גם רכוש נפשי. ודבריו נכונים מאוד.*

אך קשה לקבל דברים אלה, שהרי הרכוש המובטח ליוצאי מצרים חוזר ומוזכר בצורה מפורשת כל אימת שהקב"ה מעביר אל משה ואל העם את תכניות היציאה, כפי שראינו בפרק 2 לעיל. בכל האזכורים האלה מדובר במפורש על **כסף וזהב, ולא על רכוש נפשי**. גם מהמדרש המופיע במסכת ברכות (ט' ע"א), עולה בבירור שהרכוש של ברית בין הבתרים, פירושו רכוש של כסף וזהב. שהרי על פי המדרש הקב"ה טורח לחלק לעם היוצא ממצרים

3. הבטחת הרכוש בברית בין הבתרים
 כאמור לעיל כבר בעת ברית בין הבתרים, הבטיח הקב"ה לאברהם שהעם ירד לגלות, שבסיומה יצא עם רכוש גדול. בראשית ט"ו,
 (יג) ויאמר לאבלם ילדע תלדע כיגרו יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה:
 (יד) וגם אתהגוי אשר יעבדו בן אנכי ואחריון יצאו ברכש גדול:

הפרשנים חלקו על הסיבה לקבלת הרכוש בעת היציאה ממצרים. נביא שלושה מהם, את רבי יעקב מקלנבורג, את הראי"ה קוק, ואת רבי חזקיה בן מנחם-החזקוני באמצעות הרב מרדכי ברויאר.

3.1 הכתב והקבלה – רכוש נפשי ורוחני

קריאת הסיפא של פסוק י"ד מעוררת קושי. מה מקום מצא הקב"ה להבטיח לאברהם לעת הזאת רכוש גדול. מה חשיבותו של הרכוש לתהליך הגלות ההיסטורי שיתרחש רק בעוד ארבעה דורות?
 השאלה מנוסחת היטב בלשונו של רבי יעקב מקלנבורג בפירושו 'הכתב והקבלה' על אתר. *כל משכיל על כורחו יודה שאין רכוש הממון תכלית המכוון בשעבוד. כי היתרצה איש לסבול תחילה עינוי ועבדות בשביל הרווחת ממון אחריו? הלא יאמר "לא מעוקצך ולא מדובשך". גם הרי נמנע מחוקו יתברך להשפיע להם ממון בדרך אחרת? ועוד, רכוש ממון מכסף וזהב הבל המה לכל משכיל על דרך אמת.*

מאחר והכתב והקבלה מתקשה לקבל את אזכור הממון לעת הזאת, הוא מפרש את הביטוי **רכוש** כמתייחס **לעצמה נפשית**. על פי גישתו, גלות מצרים חישלה את עם ישראל והקנתה לו עוצמות

כסף וזהב, כדי לקיים את ההבטחה שנתנה לאברהם בברית בין הבתרים. וכך למדנו במסכת ברכות ט' ע"א.

דבר נא באזני העם וגו' אמרי דבי רבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק (אברהם אבינו) ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם.

3.2 עין אי"ה – הרכוש מהווה תנאי הכרחי לביסוס מעמדה של כל אומה

הראי"ה קוק כתב פירושו על קטעי האגדתא של מסכת ברכות, והוא מתייחס גם לקטע שצוטט זה עתה מדף ט' ע"א.

הראי"ה קוק מתייחס לדברי רבי ינאי לפיהם בקש הקב"ה מהעם לצאת ולשאול כלים, כדי לסייע לו לעמוד בהבטחתו לאברהם בברית בין הבתרים. הוא סבור שהרכוש הכספי נחוץ לעם כדי שיצליח לגבש את עצמו לקראת תפקידיו בין העמים, מתוך רוח מרוממת ואיתנות כלכלית.

הרב קוק סבור שהפיכת בני ישראל מעבדים שרוחם שפלה לעם חופשי שרוחו מרוממת, תעשה רק על ידי ריבוי רכושם. לדבריו יוכל העם להגיע לגדלות נפשית ולשאיפות רוחניות גבוהות רק אם יהיה מורגל לעושר גשמי. בנוסף, העושר והממון הם המאפשרים פיתוחו של משא ומתן כלכלי בין העמים השונים. רק באמצעות משא ומתן שכזה, יוכל עם ישראל לתקשר עם האומות ולהשפיע עליהם. הוא מסכם דבריו וקובע שעם של איכרים ורועי צאן לא נחשב בעיני העמים האחרים, וממילא אינו יכול להשפיע עליהם¹

וכך כתב בעין איה על מסכת ברכות ט' ע"א,

עיקר הכוונה העליונה של יציאה ברכוש גדול, היא כדי לרומם את רוח העם שניתן בשפל מצב העבדות שנים רבות, בטבע הושפלה נפשו ואינו מבקש גדולות. על כן ראוי להרגיל נפשו בבקשות גדולות, כדי שיבוא מזה גם כן לשאוף לגדולות במעלות הנפשיות והמדות העליונות.

ולפעול על עמים רבים צריך גדולת הנפש, ושאיפה גם כן לרכוש ומקנה וקנין, שעל ידי זה מתקרבים עמים רבים זה לזה, ולמדים איש מדרכי רעהו. על כן על ידי אהבת הכסף שמזה בא מקנה וקנין כשהוא במצב הגון, לעשות עושר במשפט, מביא גם כן לידי התכלית המבוקשת להאיר אור ה' על ידי ישראל בעולם.

מה שאין כן אם יסתפקו בשפלות נפשם רק להיות מרעים בעדר ואיכרים לבדם, ודבר לא יהיה להם עם אדם, ועמים זולתם לא ידעום, ואיך מתפשט אור ה' בעולם.²

3.3 החזקוני והרב מרדכי ברויאר – הרכוש הוא ההענקה לעבד המשתחרר

החזקוני מסביר את עניין הרכוש בשני אופנים משלימים. בפירושו לברית בין הבתרים בספר בראשית, הוא מדגיש שהרכוש יינתן לבני ישראל כשכר עבור שעבודם. לעומת זאת במעמד הסנה הוא מתייחס לביטוי לא תלכו ריקם, ולמד ממנו שהרכוש ניתן כמימושה של מצוות ההענקה לעבד המשתחרר. המצווה מופיעה בפרשת ראה וגם בה

¹ לך שהתנהלותו של אברהם מתאימה להתנהלותו של יחיד, אך ברגע שמדובר בעם שלם, משתנים הכללים לחלוטין

² ומה מענין הדבר שהחליפו שני הגדולים בענין זה את דרכם. הכתב והקבלה (הפשטן) קבל עליו דברי דרש, ואלו הרב קוק (ההוגה והדרשן) הסביר באריכות משמעותו של הפשט. לומר לך שגם אם חורג החכם משיטתו הרגילה ורועה בשדות של אחרים, דבריו הם בבחינת: "אלו ואלו דברי אלוקים חיים".

¹ יתכן וכאן יש להדגיש את ההנגדה שבין סירובו של אברהם לקבל את שללו ממלך סדום, לבין הבטחת הרכוש לעם על ידי הקב"ה. לעומת מה שנאמר בפרק י"ד עם תום המלחמה, (כב) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרַמְתִּי יְדֵי אֱלֹהֵי אֵל עֲלִיזֹן קִנְיָה שְׁמַיִם וְאַרְצֵי: (כג) אִם־מַחֲוֹט וְעַד שְׂרוֹף־נְעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לְךָ, וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הִעֲשִׂיתִי אֶת־אַבְרָם, קוראים אנו את הבטחת הקב"ה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. לומר

נאמר, (דברים ט"ו, יג) וְכִי־תִשְׁלַחְנֹו חֲפָשִׁי מֵעַמְּךָ לֹא תִשְׁלַחְנֹו רִיקָם.³ בהסתמכו על החזקוני טוען הרב מרדכי ברויאר, שהיציאה ממצרים מהווה בסיס למצוות רבות בהן אנו מצויים. התורה מדגישה זאת שוב ושוב, כך במצוות שבת וכך באיסור הונאת הגר. גם במצוות ההענקה לעבד המשתחרר שבפרשת ראה, מדגישה התורה, (דברים ט"ו, ט"ו) וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיְפַדְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ עַל־לֶךְ אֲנֹכִי מִצֹּנָן אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם. נמצא שהרכוש ניתן לעם היוצא ממצרים, כדי שיזכור תמיד לנהוג כך עם עבדיו בעת שחרורם. וכך כתב הרב ברויאר,⁴ כידוע יציאת מצרים היא יסוד לכל התורה כולה, ובייחוד למצוות מסוימות כגון שבת ואסור הונאת הגר. אך יותר מכל היא היסוד להלכות העבדים, והלכות אלה כוללות שתי הלכות עיקריות: [1]

שחרור העבד ביובל או בסוף שש, [2] וכן הענקה. ובפירוש אומרת התורה בסיום שתי הלכות אלה 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' א, על כן אני מצווך את הדבר הזה'. ופירש שם הרשב"ם 'כי עבד היית והוציאת ברכוש גדול'. זו היא איפה כוונת התורה, כאשר דאגה שאנו נצא ברכוש גדול. רצה הקב"ה שהמצרים יקיימו בנו את כל המגיע לעבד, כדי שנדע גם אנחנו איך ניתן לעבדים שלנו את המגיע להם.

3.4 סיכום ביניים של ההבטחה בברית בין הבתרים, בראשית ט"ו,

סקרנו שלוש גישות המסבירות את חשיבות הרכוש שהובטח בברית בין הבתרים לעם היוצא ממצרים, כפי שמפורט בטבלה הבאה.⁵

מטרה ויעוד	הגדרה	הפרשן
ביסוס האמונה של העם על בסיס יציאת מצרים ואותותיה	רכוש נפשי	הכתב והקבלה
לרומם נפש העם, לעשות עושר במשפט, להיות נחשב בין העמים	רכוש כספי	הראי"ה
תגמול עבור שעבודם ומימוש מצוות ההענקה לעבד המשתחרר	רכוש כספי	חזקוני-ברויאר

שלב 3. התוצאה המתקבלת ומצרים מרוקנת מנכסיה, העוברים לבני ישראל היוצאים. שלבים אלה מתוארים כל אימת ששאלת הכלים מוזכרת. האזכור המפורט של שלבים אלה מעצים עוד את השאלה המרכזית שלנו, **מדוע הודגשה השאלה על כל שלביה, שלוש פעמים בסיפור היציאה.**

4. מדוע הודגשה שאלת הכלים לאחר העיון בתכלית של הבטחת הרכוש הגדול בברית בין הבתרים, עלינו לבחון מדוע הודגשה שאלת הכלים, והוזכרה בספר שמות שלוש פעמים, גם בציווי למשה בסנה, גם בציווי לעם וגם בביצוע בפועל בעת היציאה ממצרים. בהליך של שאלת הכלים הוגדרו שלושה שלבים, **שלב 1.** הקב"ה נותן את חן העם בעיני מצרים. **שלב 2.** העם שואל משכניו המצריים כסף זהב ושמלות.

לגלות מצרים. הגלות חיונית ומטרתה לגבש את העם, לבסס את אמונתו, לקבל על עצמו את המצוות שמטרתן לזכור את עבדות מצרים, ולאפשר לו לצאת ברכוש גדול כך שוכל להוות גורם עולמי משפיע.

³ וכך כתב חזקוני במעמד הסנה, (שמות ג', כא) לא תלכו ריקם כי הם יעניקו לכם מג' מינים כסף זהב ושמלות לקיים יצאו ברכוש גדול דוגמת הענקת עבד צאן גרן ויקב.

⁴ מתוך מכתב אישי מחודש תשרי תשס"ג.
⁵ יתכן וניתן לאגם את שלוש הגישות לאמירה כללית יותר. זרע אברהם אינו מסוגל להפוך לעם מבלי שיעזוב את ארצו

5. שתי גישות לתאור יציאת מצרים בעיני משוררי תהילים

סיפור יציאת מצרים מופיע בשני פרקים בספר תהילים בצורה מפורטת, תוך אזכור מכות מצרים.

תהילים פרק ע"ח

בפרק ע"ח מנסה המשורר לטעת בעם את הדבקות בה', תוך שהוא מספר על חסדי ה' במהלך הדורות. המשורר דורש משומעיו לבטוח בקב"ה, שלא כפי שנהגו אבותיהם הסוררים (כנראה בדור המדבר). מטרת הפרק מתוארת כך בתחילת הפרק,

(ו) **למען ידעו דור אחרון בנים יולדו ילקמו ויספרו לבניהם:** (ז) **וישימו בא-להים כסלם ולא ישכחו מעללי-אל ומצותיו וינצרו:** (ח) **ולא יהיו כאבותם דור סוכר ומרה דור לא-הכין לבו ולא נאמנה את-אל רוחו:**

מתוך כך מתוארים ארועים היסטוריים רבים שבמהלכם גאל ה' את עמו, וביניהם גם יציאת מצרים. סיפור היציאה מוצג כיוזמה **בלעדית של הקב"ה**, ללא מעורבות מעשה אדם. וכך נאמר בהמשך הפרק,

(מב) **לא-זכרו את-ידו' אום אשר-פדם מני-צר:** (מג) **אשר-שם במצרים אתותיו ומופתיו בשדה-צען:** (מד) **ויהפך לדם יאריהם ונזליהם בלי-ישתיין:** (מה) **ישלח בהם ערב ויאכלם וצפרדע ותשחיתם:** (מו) **ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה:** (מז) **יהרג בכרד גפגם וישקמותם בהנמל:** (מח) **ויסגר לכרד בעירם ומקניהם לרשפים:** (מט) **ישלח-בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים:** (נ) **יפלו נתיב לאפו לא-חשך ממות נפשם וחייתם לדבר הסגיר:** (נא) **ויך כל-בכור במצרים ראשית אונים באהלי-חם:** (נב) **ויסע כצאן עמו וינהגם כעדר במדבר:**

תהילים פרק ק"ה

הפרק השני בו מתוארת יציאת מצרים בפרוט רב, הוא פרק ק"ה. פרק זה משתלב בפרקי ההלל של הספר כפי שנכתב בתחילתו,

(א) **הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו:** (ב) **שירו-לו זמרו-לו שישחו בכל-נפלאותיו:** (ג) **התהללו בשם קדשו ישמח לבו מבקשי ה':** (ד)

דרשו ה' ועזו בקשו פניו תמיד: (ה) **זכרו נפלאותיו אשר-עשה מפתיו ומשפטי-פיו:**

אנו מצוויים להודות לקב"ה על רוב חסדיו עמנו. כאן מתוארת יציאת מצרים כמעשה חסד של הקב"ה, המחייב אותנו להודות לו. כאן מתוארת היציאה **כמהלך משותף של הקב"ה ושל העם ונציגיו משה ואהרן.**

(כו) **שלח משה עבדו אהרן אשר בחר-בו:** (כז) **שמו-גם דברי אתותיו ומפתים בארץ חם:**

נמצא שפרק ע"ח מתאר מהלך אלוקי ללא התערבות אנושית, ופרק ק"ה מתאר מהלך משולב של הקב"ה השולח את משה ואהרן למצרים. דרכם של המשוררים ליטול מעט חופש פואטי לעצמם כשהם מתארים את ההיסטוריה. כך מתארים משוררי תהילים את יציאת מצרים בצורה שתשרת טוב יותר את כותרת המזמור שלהם, ואת ייעודו של המזמור. אך כשאנו לומדים את הסיפור במקורו בספר שמות, עלינו ללמוד את שקרה מתוך הקריאה הישירה של התאור. האם היציאה היתה מעשה בלעדי של הקב"ה כמתואר בפרק ע"ח, או שמא היה כאן שיתוף פעולה של עליונים ותחתונים בהליך היציאה כפי שתואר בפרק ק"ה.

6. התוכנית הכוללת של יציאת מצרים המתוארת במעמד הסנה

נראה שכדי להבין את נושא שאלת הכלים, יש לבחון את התוכנית הכוללת של יציאת מצרים, כפי שנמסרה למשה לראשונה במעמד הסנה בפרק ג'. משה מתבקש במעמד זה להשמיע את עקרונות התוכנית בפני זקני העם. הכותרת של התוכנית היא מילות הקוד **פקוד יפקוד**, שמסר כבר יוסף בצוואתו לאחיו ולבניו בסיומו של ספר בראשית בפרק נ', (כד) **ויאמר יוסף אל-אחיו אנכי מת וא-להים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן-הארץ הזאת אל-הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב.**

מטרתה העקרית של התוכנית היא להוציא את בני ישראל ממצרים ולהוליכם אל ארץ הכנעני, ארץ זבת חלב ודבש. כדי לממש את המטרה, מתוארת

תכנית עם חמישה שלבים מפורטים, כפי שמוצג
בטבלה הבאה.

<p>(זט) לך ואספתי את־זקני ישראל ואמרתי אליהם ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נִרְאָה אֵלַי אֶל־לֵהִי אֲבָרְהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פִּקֹּד פִּקְדוֹתַי אֲתֶכֶם וְאֶת־הָעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרַיִם:</p>	<p>הכותרת</p>
<p>(יז) וְאָמַר אֵעֲלֶה אֲתֶכֶם מִמִּצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחֲתִי וְהָאֲמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ:</p>	<p>המטרה העקרית</p>
<p>שלבי התכנית</p>	
<p>(יח) וְשָׁמְעוּ לְקוֹלִי וְבִאתִי אִתְּךָ וְזָקֵנִי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְאָמַרְתֶּם אֵלָיו ה' אֱלֹהֵי הַעֲבָרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נִלְכֶה־נָא דֶרֶךְ שְׁלוֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לֵה' אֶל־לֵהִינוּ:</p>	<p>1. הבקשה- יציאה לשלושה ימים</p>
<p>(יט) וְאָנִי יִדְעֵתִי כִּי לֹא־יִתֵּן אֲתֶכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהֵלֶךְ וְלֹא בְיַד חֲזָקָה:</p>	<p>2. סירוב פרעה</p>
<p>(כ) וְשִׁלַּחְתִּי אֶת־יְדִי וְהִכִּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכָל־נִפְלְאוֹתַי אֲשֶׁר אֲעֲשֶׂה בְּקִרְבּוֹ</p>	<p>3. המכות כתגובה</p>
<p>וְאֶחָר־יֵכֵן יִשְׁלַח אֲתֶכֶם:</p>	<p>4. שילוח העם</p>
<p>(כא) וְנִתְּתִי אֶת־חַן הָעַם־הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וְהָיָה כִּי תִלְכּוּן לֹא תִלְכּוּ רִיקָם: (כב) וְשָׁאַלָה אִשָּׁה מְשַׁכְּנֹתָהּ וּמִגַּרְתָּהּ בֵּיתָהּ כְּלִי־כֶסֶף וְכָלִי זָהָב וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְתָם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרַיִם:</p>	<p>5. חן העם, שאלת הכלים וניצול מצרים</p>

ממצרים בזמן החניה לפני פי החירות, מבקש הקב"ה מהעם לשוב על עקבותיו, כדי לבטא תעיה כביכול במדבר. על פי התאור בפרק י"ד, תעיה זו תגרום לפרעה לרדוף אחרי בני ישראל. וכך תוארו שם הדברים,

(א) וַיִּדְבַּר ה' אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשָׁבוּ וְיַחַנּוּ לִפְנֵי כִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדַּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בָעַל צָפֹן נִכְחוּ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם: (ג) וְאָמַר פְּרַעֲה לַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: (ד) וַחֲזַקְתִּי אֶת־לֵב־פְּרַעֲה וְרַדְּף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפִרְעָה וּבְכָל־חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ־כֵן.⁶

מדוע משלב הקב"ה בתכניתו שלוש הערמות מפורשות ובולטות? האם לא ניתן היה להגיע

שקר תרחק, ושהן עלולות לגרום לחילול השם ממש. ההערמה השנייה הערמת הכלים, כרוכה בהצהרת שקר וגם כנראה בגניבה של ממש. מאידך גיסא, יש מקום לברר גם לגבי הערמת התעיה במדבר, מדוע נזקק הקב"ה לדרך שכזו. ננסה לבאר זאת בפרק 9 להלן.

7. תכנית היציאה ממצרים כוללת הערמות וגניבת דעת

תוכנית היציאה שהוצגה במעמד הסנה כוללת שתי הערמות שיש בהן גניבת דעת וגניבת ממון.

1. משה מצווה לפנות לפרעה ולבקש לצאת לשלושה ימים, כשמטרתו היא עזיבה מוחלטת של מצרים.

2. העם שואל כלים מהשכנים, כשאינן בכוונתו להשיבם.

שתי הערמות אלה מקבילות. העם מבקש לצאת לתקופה של שלושה ימים ולעבוד את אלוקיו, ולצורך כך הוא מבקש לשאול כלים יפים שיכבדו את המעמד.

לשתי ההערמות האלה יש להוסיף גם את ההערמה השלישית בה נוקט העם, כמתואר בפרק י"ד, **הערמת התעיה במדבר**. לאחר היציאה

⁶ יצדק מי שיטען שאין לכוון את ההערמה השלישית עם שתי ההערמות הראשונות. ההערמה השלישית של התעיה במדבר היא תרגיל היערכות בשדה הקרב, מעין פרישת מלכודת לכוחות המצריים. לעומת זאת ההערמות המופיעות במעמד הסנה, כרוכות בהצהרות שקר שעליהן נאמר מדבר

לתוצאה הרצויה באמצעים פשוטים יותר, שאין בהם הערמה?

במילים אחרות, האם לא היה ניתן לבקש מפרעה כבר במפגשו הראשון עם משה, לצאת ממצרים לצמיתות? האם לא ניתן היה להוציא את העם ללא שאלת הכלים ולדאוג לרכושם בדרך חלופית?⁷

8. הפרשנות המגמתית

כאן המקום להזכיר ששתי ההערמות הראשונות המופיעות כבר במעמד הסנה, העסיקו הרבה מהפרשנים. חילול השם העלול להתפתח מאמירות שקריות שמקורן אלוקי, לא התיישב על דעתם. כפתרון להערמת שלושת הימים הציעו פירוש ענייני, וכפתרון להערמת השאלה של הכלים הציעו פירוש לשוני.

הבקשה מפרעה ליציאה מוגבלת של שלושה ימים, מתפרשת על ידי חלק מהפרשנים כ**בקשה אמיתית**. משה בקש לצאת אל מחוץ למצרים, למקום עבודת ה' המצוי במרחק של שלושה ימי הליכה. לאחר עבודת ה' במקום ישובו למצרים. הנושא ירד מעל הפרק בגלל סירובו של פרעה לאפשר אפילו יציאה שכזו. משסרב פרעה, הפכה היציאה ליציאה לצמיתות.

לגבי שאלת הכלים, טוענת הפרשנות המגמתית שהפועל **שאל** מוסבר כ**בקשת** חפץ או כלי **שלא על מנת להחזיר**. בתמיכה לפרשנות זו מביאים הפרשנים דוגמאות מפסוקים אחרים במקרא, בהם נעשה שימוש בפועל **שאל**, וברור שלא מדובר בהשאלה על מנת להחזיר. כפרשן המייצג את הגישה המגמתית, נעיין בפירושו של רבנו בחיי בן אשר, המצטט את רבנו חננאל. וכך כתב בשמות ג',

(כב) **ושאלה אשה משכנתה. חס ושלוש שיתיר הקדוש ברוך הוא לגנוב דעת הבריות שיסאלו מהם כלי כסף וכלי זהב ולא ישיבו להם. אבל**

לשון ושאלה הוא שתתן לה במתנה. שכן מצינו בגדעון: 'ויאמר אליהם גדעון אשאלה מכם שאלה ותנו - לי איש נזם שללו כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם' (שופטים ח, כד), וכן מצינו בבת שבע 'שאלה אחת קטנה אנכי שואלת מאתך. יותן את - אבישג השונמית' (מלכים - א ב, כ - כא), **הרי מתנה שנקראת בלשון שאלה....** כן כתב רבינו חננאל ז"ל.

הזכרנו גישה מגמתית זו, מאחר והרבה מהפרשנים נזקקים לה. הם מסוגלים כנראה לדחות את המתקפות המתבססות על חילול השם שעלול חלילה לעלות מנושא ההשאלה, אך אין בגישתם תשובה לשאלה המרכזית שלנו, מדוע מודגשת בקשת הכלים שלוש פעמים בעת הליכי היציאה ממצרים, ועלינו לשוב ולהציע פרשנות אחרת.

9. הנהגת העולם על ידי הקב"ה – עולם כמנהגו נוהג

כפי שהזכרנו בפרק 7 לעיל, כוללת התוכנית האלוקית ליציאה ממצרים שלושה מוקדים של הערמה. רשב"ם מתייחס לשתי ההערמות של מעמד הסנה בצורה משלבת.

בדרכה של הפרשנות המגמתית, גם הוא סבור שהביטוי **ושאלה מבטא בקשה למתנה שלא על מנת להחזיר**. וכך כתב,

(כב) **ושאלה אשה משכנתה - במתנה גמורה וחלוטה, שהרי [כתוב] ונתתי את חן העם. כמו (תהלים ב) 'שאל ממני ואתנה גוים נחלתך'. זהו עיקר פשוטו ותשובה למינים.**

לעומת זאת כשהוא דן בהערמת שלושת הימים, הוא מצדיק אותה לחלוטין ומכנה אותה **כדרך**

נחפה בכסף זו ביזת מצרים, ואברותיה בירקרק חרוץ זו ביזת הים, **תורי זהב** נעשה לך זו ביזת הים, עם **נקודות הכסף** זו ביזת מצרים.

⁷ דרך חלופית אפשרית היתה להעשירם על ידי ביזת הים. על פי המדרש ביזת הים היתה אף גדולה מביזת מצרים. וכך מצינו בילקוט שמעוני (פרשת בא רמז רח), ומנין שביזת הים גדולה מביזת מצרים, שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים, עדי זו ביזת מצרים, עדיים זו ביזת הים, **כנפי יונה**

2. האם אין לקב"ה דרך למשוח את דוד בדרך ישירה ללא הערמות.

התשובה לשתי השאלות אחת היא. הקב"ה שואף להנהיג את העולם ברוב המקרים בדרך הטבע, ורק במיעוט המקרים בדרך של נס. מסיבה זו אסור לאדם לסכן את עצמו, גם אם הקב"ה הבטיחו שישמור ויגן עליו. מסיבה זו מותר לאדם להערים על מי שקמים כנגדו על פי האמור בתהלים י"ח, (כו) **עַם־חֲסִיד תִּתְחַסֵּד עַם־גִּבּוֹר תִּתְמַם תִּתְמָם: (כז) עַם־נָבֵר תִּתְבַּרֵּר וְעַם־עֲקֹשׁ תִּתְפַּתֵּל:**

רד"ק בפירושו להערמת שמואל, מצטט כמה סיפורים מהתנ"ך בהם מתוארים החששות והפחדים של אלה שהקב"ה הבטיח לשומרם. אחת הדוגמאות שלו היא הפחד של יעקב במפגשו עם עשו בפרשת וישלח. הכתוב מספר שיעקב ירא, למרות שהקב"ה הוא שפקד עליו לשוב לארץ כנען והוא שהבטיח לו שיהיה עמו וישמור עליו. רד"ק מוסיף שמסיפורו של שמואל למדו חכמים שקיימת מצווה להערים ולשנות משום דרכי שלום. וכך כתב רד"ק שמואל א', ט"ז,

(ב) **מצאנו כי אף על פי שהיה מבטיח הקדוש ברוך הוא הנביא או הצדיק אף על פי כן הוא נשמר מלכת במקום סכנה, כמו שראינו ביעקב אבינו, שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בעברו ארם נהרים ואמר לו והשיבותיך אל האדמה הזאת. ושם גם כן נראה לו המלאך והבטיחו ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך, וכאשר שמע כי עשו בא לקראתו וירא יעקב מאד וייצר לו.**

והטעם כי אף על פי שהקדוש ברוך הוא עושה נסים ונפלאות עם יראיו, ברוב הם על מנהג העולם. וכן על מנהג העולם היה לו ליעקב לירא מפני עשו, ולשמואל מפני שאול אם היה מושח מלך בחייו. והיה לו לבקש תחבולה איך אלך, וזו היתה שאלתו איך אלך. ואמר לו הקדוש ברוך הוא עגלת בקר תקח בידך.... ולמדו רז"ל מזה הפסוק שמצווה לשנות בדברי שלום שהרי הקדוש ברוך הוא אמר

חכמה. הערמה זו מושווית על ידו להערמה של שמואל, בלכתו למשוח את דוד למלך. וכך כתב, (י"ב) ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה. וכן בכל פעם ופעם היה משה אומר כך לפרעה. וכן מצינו בשמואל כשציווהו הקב"ה למשוח את דוד. אמר שמואל להקב"ה ושמע שאול והרגני, והקב"ה אמר לו עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבוח לה' באתי. אף כאן דרך חכמה ציווה למשה... מי שמפרשים [מקראות הללו על] עינינים אחרים אינם אלא טועים גמורים.

הדרך החכמה בהנהגת ה' באמצעות הערמה, כפי שעולה מהערמת שמואל, אמורה אם כן ללמד אותנו על דרכי ההנהגה הכללית של הקב"ה.

נעיין בהערמת שמואל הנביא אלה מפנה הרשב"ם. בפרק ט"ז בספר שמואל א', מצווה הקב"ה את שמואל למשוח את דוד, בזמן ששאל עדיין יושב על כסא מלכותו. זו התגרות מפורשת במלך המכהן, הגובלת במרידה במלכות. תגובת שמואל פשוטה, איך אלך? **ושמע שאול והרגני.**

בעקבות כך מורה הקב"ה לשמואל להטעות את שאול. עליו להגיע לבית לחם כביכול על מנת לזבוח לה' במקום. הקב"ה מבטיח שלאחר שיגיע לבית לחם בדרך של רמיה, ימשיך הקב"ה להנחות אותו ולהורות לו את מי מבני ישי למשוח למלך חדש. וכך למדנו שם, שמואל א' ט"ז,

(א) **וַיֹּאמֶר ה' אֶל־שְׁמוּאֵל עַד־מַתִּי אֶתְּהָ מִתְּאֵבֶל אֶל־שְׁאֹל וְאֲנִי מְאַסְתִּיו מִמֶּלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל מִלֵּא קִרְנֶךָ שָׁמֹן וְלֶךָ אֲשַׁלְּחֶךָ אֶל־יִשִׁי בֵּית־הַלְחָמִי כִּי־רָאִיתִי בְּבִגְדֵי לֵי מֶלֶךְ: (ב) וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֵיךְ אֵלֶךְ וְשָׁמַע שְׁאֹל וְהִרְגִנִּי, וַיֹּאמֶר ה' עֲגֹלַת בָּקָר תִּקַּח בְּיָדְךָ וְאָמַרְתָּ לְזֶבֶחַ לַה' בָּאתִי: (ג) וְקִרְאתָ לְיִשִׁי בְּזֶבַח וְאָנֹכִי אוֹדִיעֶךָ אֶת אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה וּמִשְׁחַתְּ לִי אֶת אֲשֶׁר־אֲמַר אֵלֶיךָ:**

שיח זה שבין שמואל לקב"ה, עורר את הפרשנים לעסוק בשתי שאלות יסוד,

1. כלל בידנו ששלוחי מצווה אינם ניזוקים. מדוע א"כ חושש שמואל בלכתו למלא את ציווי הקב"ה.

לשמואל עגלת בקר תקח בידך. והראה לו שאין
ראוי לאדם ללכת במקום סכנה ולסמוך על הנס,
משום שנאמר לא תנסון את ה' א-להיכם,

10. הנהגת ה' ביציאת מצרים

גם תכנית היציאה ממצרים, מונהגת על פי עקרונות אלה. ביציאה ישולבו נסים שהם מעל הטבע, אך תגובות האנשים ובעיקר תגובת פרעה, תתקיים בדרך הטבע. זאת ועוד, גם מכות מצרים המכונות **אותות ונפלאות**, יבואו רק בתגובה לעשייה של פרעה. הקב"ה אינו חפץ להכות את מצרים בעשר מכות ללא סיבה מוכחת (טריגר), שמקורה בהתנהגות האדם. המכות באות אט אט, בתגובה להתנהלותו המפורטת של פרעה.

כדי לממש את התכנית בדרך אנושית וטבעית, מתקיים דו שיח מתמשך בין משה לפרעה. זה דו שיח אנושי במהותו, למרות שאת ההנחיות המפורטות ממשיך משה לקבל מהקב"ה. כדרכם של ויכוחים בין בני אדם, משולבים בתגובות ההדדיות שלהם גם מעשים של הטעיה ורמיה. המלך החדש הקם על מצרים בתחילת ספר שמות, פותח את ההתנכלות לעם ישראל בקריאה לעמו

לנהוג בהתחכמות ובערמה, **הבה נתחכמה לו**. במפגשיו עם משה ואהרון פרעה מבטיח שוב ושוב להיענות לבקשת העם לצאת לעבוד את ה', ונסוג בו כל אימת שהמכה מוסרת ממנו. במקביל גם משה ואהרון לא מגלים את כל פרטי התכנית, ומוכנים לשלב בתגובתם גם הערמות והטעיות.

הדרישה ליציאה של שלושה ימים בלבד, מעוררת ויכוח נוקב ומתמשך בין פרעה לבין משה ואהרון, ולעתים גם בין פרעה לעבדיו. אילו הציגו משה ואהרון לפרעה כבר בפגישה הראשונה, דרישה מוחלטת לצאת מיד לחירות עולם, לא היה יכול להתפתח ויכוח שכזה. סביר להניח שבקשה כוללת מעין זו, היתה נתקלת בסירוב מוחלט, והתוצאה היתה ניתוק כל מגע בין פרעה למשה ולאהרון. לעומת זאת הקב"ה מבקש את הדין ואת הויכוח המתמשכים, כדי שיוכל להביא את המכות על המצרים אט אט.

הטבלה הבאה מסכמת את הדין המתמשך שבין פרעה למשה ואהרון במהלך המכות. דיון זה הוא שאפשר לקב"ה להפליא את מכותיו במצרים שוב ושוב.

תגובה סופית	תגובת הביניים-הדין	בני ישראל	הארוע
ויחזק לב פרעה			ז ח-יג
ויחזק לב פרעה			ז יד-כה
והכבד את לבו ולא שמע אליהם	ויסר הצפרדעים ואשלחה את העם		ז כו-ח יא
ויחזק לב פרעה	אצבע אלוקים היא		ח יב-טו
ויכבד פרעה את לבו	לכו זבחו בארץ, אנוכי אשלח וזבחתם במדבר, אל תרחיקו ללכת	את והפליתי את ארץ גושן	ח טז-כח
ויכבד לב פרעה ולא שלח		והפלה ה'	ט א-ז
ויחזק ה' את לב פרעה			ט ח-יב
ויכבד לבו הוא ועבדיו	שלח העז את מקנך-ניתן להינצל מהמכה, חטאתי הפעם ה' הצדיק, ואשלחה אתכם ולא תוסיפו לעמוד		ט יג-לה

ארבה	י א-כ		ויאמרו עבדי פרעה הטרם תדע כי אבדה מצרים. ויושב את משה ואהרון, מי ומי ההולכים, ויגרש אותם	ויחזק ה' את לב פרעה
חושך	י כא-כט	ולבני ישראל היה אור במושבותם	לכו עבדו רק צאנכם ובקרכם יוצג	ויחזק ה' את לב פרעה

שבעקבותיו נפתחה הדרך להכאת המצרים בעשר המכות.

הערמת שלושת הימים ביחד עם הערמת פי החירות, הם שגורמים לפרעה לצאת ולרדוף אחרי בני ישראל הבורחים.

שאלת הכלים לתקופה מוגבלת, כנראה רק לצורך עבודת ה' במשך שלושה ימים, גורמת לכל העם לקום ולרדוף אחרי בני ישראל, כדי להשיב את הכלים המושאלים.

נמצא ששאלת הכלים והערמת שלושת הימים מהווים מרכיב חשוב ועקרי במימוש תכניתו של הקב"ה להוציא את העם ממצרים, ולכן אלה מוזכרים שוב ושוב בעת הצגת התכנית על ידי הקב"ה, ובעת השיח המתמשך שבין פרעה למשה ולאהרון.

11. סיכום

עסקנו במאמר בשלוש הערמות המלוות את תכנית יציאת מצרים.

1. הערמת שלושת הימים.
2. שאלת הכלים ערב היציאה
3. הערמת התעיה במדבר ליד פי החירות

כל ההערמות האלה מוסברות על ידי הצגת ההנהגה של הקב"ה את עולמו. זו הנהגה המושתתת על מעשה האדם ועל בחירתו, עם מעורבותו המינימלית של הקב"ה.

האדם מצוה להילחם בקמים עליו, בכל דרך אפשרית ולעתים אף בדרך של רמיה. האדם מצווה לגאול את עצמו על ידי יוזמות אנושיות שלו.

גם התכנית האלוקית להוציא את העם ממצרים, עליה הודיע הקב"ה כבר בברית בין הבתרים, תבצע על ידי היוזמה והפעילות של העם

לאחר מכת החושך והנסיגה של פרעה מכל הסכמותיו לשלח את העם, מגיע אקורד הסיום עם מכת בכורות.

התוצאה של מכת בכורות היא יציאת בני ישראל על פי התכנית המקורית.

ענה לאחר יציאת העם ממצרים, יש לדאוג לעוד שני שלבים אחרונים.

1. יש לדאוג לכך שפרעה ירדוף אחרי בני ישראל.
2. יש למשוך את מצרים להיכנס לים המתבקע.

משיכת המצרים לרדיפה אחרי בני ישראל מושגת על ידי שילובן של שלוש ההערמות שהוזכרו.

1. פרעה רודף אחרי בני ישראל מאחר והם תועים במדבר, ונבוכים בארץ, כפי שנאמר בפרק י"ד, (ב) דַבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיָשֻׁבוּ וְיַחְנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת בֵּין מִגְדֵל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַעַל צֶפֶן נִכְחוּ תַחְנוּ עַל-הַיָּם: (ג) וְאָמַר פְּרֹעֶה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עָלֵיהֶם הַמִּדְבָּר.

2. פרעה רודף אחרי בני ישראל שהפרו את הבטחתם לשוב לאחר שלושה ימים, כפי שנאמר בפרק י"ד, (ה) וַיִּגְדַּל לְמַלְךְ מִצְרָיִם כִּי בָרַח הָעָם וַיִּהְיֶה לְבַב פְּרֹעֶה וְעַבְדֵי אֱלֹהִים.

3. העם המצרי מצטרף אליו כדי להשיב את כליו אותם השאיל לבני ישראל לשלושה ימים בלבד.

מכל האמור עולה, שה' חפץ להנהיג את יציאת מצרים בדרך אנושית, עם נסים משלימים דוגמת עשר מכות מצרים ובקיעת הים. ההנהגה האנושית מושגת רק על ידי ההערמות הכלולות במעשה היציאה, ומכאן החשיבות הרבה שניתנה להם.

במילים אחרות, הערמת שלושת הימים, היא שפיתחה וטיפחה את הדין המתמשך עם פרעה,

והנהגתו. פעילות זו תכלול גם מעשים של חכמה, שהרי על העם להגיב לקריאתו הראשונית של פרעה, הבה נתחכמה לו. העשייה האנושית של פרעה ושל בני ישראל, על פי תכניתו של הקב"ה, הם שיביאו את גאולת מצרים, וכך כנראה ייראו גם הגאולות העתידיות. לא תתכן התערותא דלעילא, ללא התערותא דלתתא.

הערמת שלושת הימים גורמת לויכוח מתמשך ולהבאת המכות, הערמת שלושת הימים ושאלת הכלים ביחד עם הערמת התעיה במדבר גורמת לרדיפת פרעה אחרי העם, עד לטביעתו בים סוף. הדברים סוכמו בטבלה הבאה.

מכות מצרים		
הערמת שלושת הימים מטפחת וויכוח מתמשך המסתיים במכות	ג (יט) ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה: (כ) ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבן ואחריו ישלח אתכם:	
המרדף הוא תוצאה של שלוש ההערמות		
1	הערמת התעיה במדבר	יד, (ב) דבר אל בני ישראל וישבו ויחננו לפני פי החירת בין מגדל ובין הים לפני בעל צפון נכחו תחננו על-הים: (ג) ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ סגר עליהם המדבר.
2	הערמת שלושת הימים	יד, (ה) ויגדל למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל-העם.
3	הערמת הכלים	טו, (ט) אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי:

גישה זו, על פיה הנהגת ה' היא בדרך של הנהגה אנושית, מצויה למעשה כבר בפירושו של רבי אברהם בן עזרא, שבביאורו הקצר לשמות י"א כתב כך, **וחכמת השם נשגבה מדעתנו**. ואשר נראה לי שהיה זה הדבר (הערמת ההשאלה והערמת

שלושת הימים) בעבור שני דברים: האחד: שיתנו להם כלי כסף וזהב. ואלו ידעו שלא ישובו, לא היו נותנים. והדבר השני: שיטבע פרעה וחילו. כי אלו היו הולכים ברשותו, ואין בלבו שישובו, לא רדף אחריהם. והעד: ויגד למלך מצרים כי ברח העם (שמות יד, ה).